

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยย่อมีดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้ทราบประวัติปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ได้ทราบวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. สามารถเพิ่มความรู้และประสบการณ์การวิจัยแก่ผู้วิจัย
4. สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลแก่นักศึกษาและผู้สนใจในการใช้เป็นแหล่งอ้างอิงต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง วิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้มุ่งประเด็นการศึกษาภายในขอบเขตดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน
2. การศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส
3. เนื้อหาวิจัยจะอยู่ในกรอบของ 4 ประเด็นต่อไปนี้

- 3.1 ความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ในอิสลาม
- 3.2 ประวัติปอเนาะที่นำไปสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
- 3.3 นโยบายของรัฐต่อการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
  - 3.4.1 การจัดการศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2504-2525
  - 3.4.2 การจัดการศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2526-ปัจจุบัน
- 3.4 พัฒนาการด้านการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
  - 3.4.1 หลักสูตรอิสลามศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2504-2525
  - 3.4.2 หลักสูตรอิสลามศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2526-ปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาและวิจัยจากข้อมูลเอกสาร จากแหล่งข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

1. เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่
  - 2.1 อัลกุรอานและหะดีษที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอิสลาม
  - 2.2 หนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอิสลาม ประวัติการศึกษาอิสลาม ประวัติปอเนาะ และวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่
  - 2.1 หนังสืออธิบายอัลกุรอานที่อธิบายและขยายความหมายอายะฮ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอิสลาม
  - 2.2 หนังสืออธิบายอัลหะดีษที่อธิบายและขยายความหมายหะดีษต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอิสลาม
  - 2.3 หนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอิสลาม ประวัติการศึกษาอิสลาม ประวัติปอเนาะ และวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. เอกสารตติยภูมิ ได้แก่
  - 3.1 พจนานุกรม
  - 3.2 สารานุกรม

3.3 อินเทอร์เน็ต

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพัฒนาการการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

การจัดการศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2504-2525

ในปี พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะขึ้นมา โดยการส่งเสริมให้ปอเนาะจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพไปพร้อม ๆ กัน ทำให้ปอเนาะที่จดทะเบียนได้รับการปรับปรุงการเรียนการสอน ปรับปรุงหลักสูตร มีการประเมินผลการสอน และได้รับเงินอุดหนุนจากทางราชการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วให้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม มีการจัดการสถานที่เรียน ชั้นเรียน เวลาเรียน หลักสูตร แบบเรียน การวัดผลการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ทำให้สามารถเรียนจบวิชาศาสนาอิสลามในระยะเวลาที่กำหนด

ปี พ.ศ. 2514 มีปอเนาะจำนวนมากมาขึ้นความจำนงขอแปรสภาพกับทางการ จากปอเนาะไปสู่ระบบโรงเรียน แต่สอนเฉพาะวิชาศาสนาเท่านั้น ตามหลักสูตรและแผนการสอนที่โรงเรียนปอเนาะแต่ละแห่งได้กำหนดขึ้นเอง

ในปี พ.ศ. 2526 ชื่อโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามถูกรัฐบาลเปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม ให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15 (1) 100 เปอร์เซ็นต์ ส่วนโรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15 (2) ซึ่งอยู่ในระยะเตรียมความพร้อม และโรงเรียนที่เพิ่งจดทะเบียนหลังวันออกระเบียบ รัฐบาลให้เงินอุดหนุน 60 เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนา จะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

ปอเนาะที่ผ่านการแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ได้รับการพัฒนาเป็นลำดับ การบริหารและการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีระบบ บุคลากร

ได้รับการพัฒนาอบรม อาคารสถานที่มั่นคงถาวรและได้รับการประเมินจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาตั้งโรงเรียนสามัญทั่วประเทศ

การใช้นโยบายปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม มีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น ดังนี้

1. การขาดแคลนครูผู้สอนวิชาสามัญให้แก่โรงเรียน
2. การสอนในโรงเรียนราษฎร์ระยะแรกมีความขัดแย้งกันด้านการเปลี่ยนรูปแบบสถานศึกษา และการใช้หลักสูตรสามัญ
3. ปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างรัฐและท้องถิ่นที่ทำให้เกิดการต่อต้านรัฐในการสนับสนุนการจัดการศึกษาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา
4. ปัญหาส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ ปัญหาด้านทัศนคติเกี่ยวกับชาติไทย ซึ่งการแก้ไขปัญหาคือการใช้การศึกษาผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นมีการสนับสนุนการสอนภาษาไทยทั่วถึงในพื้นที่ผู้นับถือศาสนาอิสลาม
5. ปัญหาการพัฒนาคุณภาพการศึกษาด้านภาษา เป็นเหตุทำให้รัฐจัดโครงการส่งเสริมการสอนภาษาไทยแก่เยาวชนท้องถิ่น เพราะความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา และการเรียนหลักสูตรสามัญใช้ภาษาไทย

หลักสูตรการเรียนการสอนช่วงปี พ.ศ. 2504-2525 มี 2 หลักสูตร คือ

(1) หลักสูตรปอเนาะ พุทธศักราช 2504

หลังจากที่กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ ในภาคการศึกษา 2 พ.ศ. 2504 หลักสูตรของปอเนาะถูกพัฒนาให้เป็นหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร หลักสูตรแรกคือ หลักสูตรปอเนาะ พ.ศ. 2504 ซึ่งประกอบด้วย 3 หลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรวิชาศาสนา วิชาภาษาอาหรับ และวิชาภาษามลายู
2. หลักสูตรวิชาสามัญ
3. หลักสูตรวิชาชีพ

หลักสูตรวิชาการศาสนามี 3 ตอน คือ

(1) หลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามตอนต้น เวลาเรียน 4 ปี มีรายวิชาดังนี้

1. อ่านอัลกุรอานและตัญวีด
2. เตาฮีด
3. ฟิกฮ์

4. ตะเสาภูฟ
5. ตัฟสิร์
6. หะคิษ
7. ไวยากรณ์ นะฮูและเศาะรอฟ
8. ประวัติศาสตร์
9. กัด
10. เขียน

(2) หลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามตอนกลาง เวลาเรียน 3 ปี มีรายวิชาดังนี้

1. เตาฮีด
2. ฟิกฮ์
3. ตะเสาภูฟ
4. ตัฟสิร์
5. หะคิษ
6. ไวยากรณ์ นะฮูและเศาะรอฟ
7. บะลาฆะฮ์
8. ประวัติศาสตร์
9. อุกุสตัฟสิร์
10. อุกุสตัฟฟิกฮ์
11. มุสฏาะลาหะหะคิษ
12. ฬะรอเออฎ

(3) หลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามตอนปลาย เวลาเรียน 2 ปี มีรายวิชาดังนี้

1. เตาฮีด
2. ฟิกฮ์
3. ตะเสาภูฟ
4. ตัฟสิร์
5. หะคิษ
6. ไวยากรณ์ นะฮูและเศาะรอฟ
7. บะลาฆะฮ์
8. อุกุสตัฟฟิกฮ์
9. มันติก

10. อัลมีกอต

11. เกอะวาอิคูลฟิกฮ์

12. มะกุลาต

(2) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523

กระทรวงศึกษาธิการ โดยความรับผิดชอบทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
เอกชนและเขตการศึกษา 2 จังหวัดยะลา ได้จัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523 โดยแบ่ง
ออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับต้น (อิบติดาอียะฮ์) เวลาเรียน 4 ปี

2. ระดับกลาง (มุตะวัสสิฎะฮ์) เวลาเรียน 3 ปี

3. ระดับสูง (ฆานะวียะฮ์) เวลาเรียน 3 ปี

หลักสูตรนี้ประกาศใช้ปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นไป เป็นการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรวิชา
ศาสนาอิสลามประโยคตอนต้น (อิบติดาอียะฮ์) ประโยคตอนกลาง (ฆานะวียะฮ์) และประโยคตอนปลาย
(อาลีฮ์) เป็นหลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น (อิบติดาอียะฮ์) หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง
(มุตะวัสสิฎะฮ์) หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะวียะฮ์) กระทรวงศึกษาธิการ ได้
เปลี่ยนแปลงหลักสูตรอิสลามศึกษาให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่จัดขึ้นในกลุ่มประเทศตะวันออก
กลาง ซึ่งมีผลในการเรียนต่อและเทียบโอนวิชาศาสนากันได้

การจัดการศึกษาช่วง พ.ศ. 2526 ถึงปัจจุบัน

หลังจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามถูกแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอน
ศาสนาอิสลาม ตั้งแต่ พ.ศ. 2526 จนถึงปัจจุบัน รัฐเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลง
ต่อวิถีชีวิตเยาวชนในท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นมีส่วนในการเรียนรู้การศึกษาแผนใหม่ ภายใต้
ระบบโรงเรียนที่มีระดับชั้นการศึกษา และการศึกษาเช่นนี้มีการรับรองผลเพื่อนำไปใช้ในการ
ประกอบอาชีพ การศึกษาจึงมีส่วนในการพัฒนาความรู้สมัยใหม่ตามหลักสูตร เพราะการประกอบ
อาชีพของคนในสังคมปัจจุบันขึ้นกับคุณวุฒิทางการศึกษา การศึกษาในบทบาทเช่นนี้เป็นการ
ผลักดันให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญต่อการเรียนในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้นกว่าในสังคมยุค
ก่อนหน้า

นโยบายการสนับสนุนการศึกษาของรัฐต่อโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
ได้รับความนิยมนอกจากคนในท้องถิ่นมากกว่าในอดีต ทั้งนี้อาจเกิดจากการปรับปรุงหลักสูตร การเพิ่ม
การเรียนการสอนวิชาศาสนาอิสลามตามการเรียกร้องของท้องถิ่น แนวทางการสนับสนุนการศึกษา

ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม นำไปสู่การบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมในการพัฒนาหลักสูตร ติดตามผล การจัดการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม การส่งเสริมขวัญกำลังใจบุคลากรทางศาสนา การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การอบรมครูตามหลักสูตรอิสลามศึกษา และการจัดตั้งศูนย์วิชาการ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทั้งระดับจังหวัดและเขตการศึกษา

หลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ถึงปัจจุบัน มี 4 หลักสูตร คือ

(1) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2535

หลักสูตรนี้เรียกว่า หลักสูตรบูรณาการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มี 3 ชั้น

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ มีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้

1. มีความรู้และทักษะในวิชาชีพ วิชาศาสนา วิชาสามัญและทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ

2. สามารถปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนา

3. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาและส่งเสริมสุขภาพอนามัยของตนเองและชุมชน

4. สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับ

ข้อจำกัดต่าง ๆ

5. มีความภูมิใจในความเป็นไทย เป็นมุสลิมที่ดี สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน

6. มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถปรับปรุงแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและชุมชน

7. มีทัศนคติที่ต่อสัมมาชีพทุกชนิด มีนิสัยรักการทำงานและมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดและความสนใจของตน

8. มีทักษะพื้นฐานในการประกอบสัมมาชีพ มีความสามารถในการจัดการและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

9. เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชนที่ไม่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม สามารถเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชน ภูมิใจในการปฏิบัติงาน ตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม

1.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มี 3 ชั้น

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ มีจุดหมายดังต่อไปนี้

1. มีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

2. มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญเฉพาะด้าน

3. มีความรู้เกี่ยวกับวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ
4. สามารถเป็นผู้นำ และเป็นผู้บริหารชุมชนเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม
5. สามารถวางแผนแก้ปัญหาในชุมชนของตน
6. มีความภูมิใจในความเป็นไทย เสียสละเพื่อส่วนรวม ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกัน
7. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสามารถนำแนวทางหรือวิธีการใหม่ ๆ ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน
8. มีเจตนาที่ดีต่ออาชีพและเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ
9. มีนิสัยรักการทำงาน เต็มใจในการทำงานร่วมกับผู้อื่นและมีทักษะในการจัดการ
10. เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในประเทศและในโลก มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศตามบทบาทและหน้าที่ของตนตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างทรัพยากร วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมของประเทศที่ไม่ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลาม

(2) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2540

หลักสูตรนี้จะใช้ร่วมกับหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523 หลักสูตรนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

1. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น (อับดุลอาฮะฮฺ) พุทธศักราช 2540
2. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง (มุตะวัสตีญะฮฺ) พุทธศักราช 2540
3. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะวียะฮฺ) พุทธศักราช 2523

(3) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2546

หลังจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้ประกาศใช้แล้ว เพื่อให้การเรียนการสอนวิชาอิสลามศึกษาสอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว จึงมีการปรับปรุงทั้งหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พุทธศักราช 2535 หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้นและตอนกลาง พุทธศักราช 2540 และหลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2523

หลักสูตรนี้ได้กำหนดออกเป็น 4 ช่วงชั้น มีดังนี้ คือ

ช่วงชั้นที่ 1 ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น ปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 2 ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น ปีที่ 4-6

ช่วงชั้นที่ 3 ระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง ปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 4 ระดับอิสลามศึกษาตอนปลาย ปีที่ 4-6

จุดหมายของหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2546 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ ทักษะ และ เจตคติที่ดีต่อศาสนาอิสลาม โดยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์และเราะซูล ปฏิบัติตามหลักคำสอนของอิสลาม ตลอดจนมีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
  2. สามารถให้ความคิดเห็นและเหตุผลในการวินิจฉัย พิจารณาปัญหาต่าง ๆ โดยปราศจากความงมงาย มีความคิดสร้างสรรค์ ปรับปรุงแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชน และ ประเทศชาติ
  3. มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในวิชาศาสนา ภาษาอาหรับ ภาษามลายู และ วิทยาการต่าง ๆ สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของสังคมมุสลิมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น
  4. มีความภูมิใจในความเป็นมุสลิมที่ดี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต อดทน และเสียสละเพื่อส่วนรวม
  5. มีความสามัคคี รู้จักทำงานเป็นกลุ่ม สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่าง เพื่อนมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสันติสุข
  6. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักการอิสลาม
  7. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพ และบุคลิกภาพที่ดี
  8. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม
  9. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
- (4) หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งพัฒนามาจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความไม่ชัดเจนของหลักสูตรบางประเด็น ทั้งในส่วนของเอกสารหลักสูตร กระบวนการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ และผลผลิตที่เกิดจากการใช้หลักสูตรหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น ทั้งเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อใช้เป็นทิศทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การเรียนการสอนในแต่ละระดับ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และนโยบายรัฐบาลที่สนับสนุน ให้มีการจัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชนที่ผู้ปกครองต้องการให้บุตรหลานได้เรียนรู้วิชาสามัญควบคู่กับวิชาศาสนาอิสลาม จึงจำเป็นต้องจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อให้สถานศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งคำนึงถึงความพร้อมด้านทรัพยากร แหล่งการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน และความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยมีได้บังคับให้สถานศึกษาทุกแห่งต้องนำไปดำเนินการแต่ประการใด

การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรอิสลามศึกษา จะต้องจัดบูรณาการกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ตั้งแต่วิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตัวชี้วัดในบางสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน รวมถึงการวัดและประเมินผลที่อาจใช้ร่วมกันในการตัดสินผลการเรียนของผู้เรียน

หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2551 ได้กำหนดจุดหมาย ดังนี้

1. มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และปฏิบัติตามแบบอย่างของนบีมุฮัมมัด ตลอดจนมีคุณธรรม จริยธรรมอิสลาม
2. มีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะในการอ่านอัลกุรอาน และสามารถนำหลักคำสอนไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันได้
3. มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ มีเหตุผลในการวินิจฉัย พิจารณาปัญหาต่าง ๆ โดยยึดหลักการอิสลาม
4. มีความภาคภูมิใจในความเป็นมุสลิมที่ดี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์ สุจริต อดทน เสียสละเพื่อส่วนรวม เห็นคุณค่าของตนเอง สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสันติสุข

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและหลักสูตรอิสลามศึกษา จัดระดับการศึกษา เป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น (อิบติดาอียะฮ์) ปีที่ 1-6
2. ระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง (มุตะวัสสิฎะฮ์) ปีที่ 1-3
3. ระดับอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะวียะฮ์) ปีที่ 1-3

การพัฒนาหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

การพัฒนาการใช้หลักสูตรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมี 9 ชั้น พอดีกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

ชั้นแรก เริ่มนับได้จากการเรียนการสอนแบบดั้งเดิม คือการสอนแบบโดยมีโต๊ะครูเป็นผู้สอน ใช้หนังสือที่เรียกกันว่า กิตาบ เป็นหลักในการเรียนการสอน ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีอยู่ตามสถาบันศึกษาปอเนาะหลายแห่ง

ชั้นที่สอง ในปี พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคการศึกษา 2 พ.ศ. 2504 ได้กำหนดหลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้นเวลาเรียน 4 ปี ตอนกลางเวลา 3 ปี และตอนปลายเวลาเรียน 2 ปี

ชั้นที่สาม ต่อมาเมื่อปอเนาะได้รับการปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ประกาศใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 (อับดุลอะฮ์มัด, มุตะวัสลิฏาะฮ์, ยานะวียะฮ์)

ชั้นที่สี่ จากนั้นต่อมาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหลายโรงก็ประกาศใช้หลักสูตรวิชาสามัญ หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2530 ควบคู่กันไปกับหลักสูตรอิสลามศึกษา และพบว่าโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรควบคู่กันลักษณะนี้อยู่ 25 โรงเรียนในเขตการศึกษา 2

ชั้นที่ห้า เป็นชั้นแห่งการประกาศรับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หรือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ควบคู่ไปกับหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 ลักษณะการใช้หลักสูตรควบเช่นนี้พบในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยทั่วไป

ชั้นที่หก ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 แล้วกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2535 และหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2535 เพื่อใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่ปรากฏว่ามีโรงเรียนบางส่วนเท่านั้นที่ขานรับการนำหลักสูตรนี้ ในปี พ.ศ. 2536 มีเพียง 18 โรงเรียนเท่านั้นในเขตการศึกษา 2 และหลักสูตรดังกล่าวมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ

1. เป็นหลักสูตรหลอมรวม หรือเรียกตามหลักวิชาการว่า หลักสูตรบูรณาการ ซึ่งได้รวมหลักสูตรวิชาสามัญและหลักสูตรอิสลามศึกษาเข้าไว้ในหลักสูตรเล่มเดียวกัน ไม่ได้แยกเป็นหลักสูตรสามัญและหลักสูตรอิสลามศึกษาต่อไป

2. นักเรียนหลักสูตรนี้ทุกคนถูกนับเป็นรายหัว เพื่อขอรับเงินอุดหนุนจากรัฐทุกคน

3. ครูสอนศาสนาที่ยังมีบทบาทมีหน้าที่อันงดงามในการสอนการจัดการกิจกรรม เช่น เดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ

4. โต้ะครู ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ หรือครูใหญ่ ก็ยังดำรงหน้าที่ มีบทบาท มีความสำคัญเช่นเดิม

5. นักเรียนทุกคนจะได้รับการศึกษาอบรมสั่งสอนในส่วนสำคัญทั้ง ส่วน คือ วิชาสามัญ วิชาศาสนา และวิชาชีพ

ขั้นที่เจ็ด เนื่องจากหลักสูตรบูรณาการ พ.ศ. 2535 เป็นหลักสูตรที่มีวิชาอิสลามศึกษาเพียง 2 ระดับเท่านั้น คือตอนต้น (อิบติดาอียะฮฺ) และตอนกลาง (มุตะวัสสิฎะฮฺ) ทำให้นักเรียนต้องเรียนระดับตอนปลาย (ยานะวียะฮฺ) อีก 3 ปี จึงมีการจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2540 ขึ้นมาใหม่ใน 2 ระดับ คือตอนต้น (อิบติดาอียะฮฺ) และตอนกลาง (มุตะวัสสิฎะฮฺ) ส่วนตอนปลายได้นำมาใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523

ขั้นที่แปด การจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 ได้แบ่งออกเป็น 4 ช่วงชั้นเรียน คือช่วงชั้นที่ 1 (อิบติดาอียะฮฺ) 3 ปี ช่วงชั้นที่ 2 (อิบติดาอียะฮฺ) 3 ปี ช่วงชั้นที่ 3 (มุตะวัสสิฎะฮฺ) 3 ปี และช่วงชั้นที่ 4 (ยานะวียะฮฺ) 3 ปี จึงทำให้นักเรียนได้เรียนเรียนหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 พร้อม ๆ กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และยังสามารถเรียนจบได้พร้อม ๆ กันด้วยทั้ง 2 หลักสูตร

ขั้นที่เก้า เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความไม่ชัดเจนของหลักสูตรบางประเด็น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น พร้อมได้จัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนของการพัฒนาการใช้หลักสูตรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั้ง 9 ขั้นนั้น ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาตัวเองของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยรัฐจะเป็นฝ่ายสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่วนนี้

ปัญหาจากการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา

ปัญหาจากการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามดำเนินการจัดการเรียนการสอนในสองหลักสูตรควบคู่กัน คือ ศาสนาและสามัญ แต่หลักสูตรทั้งสองนั้นไม่สอดคล้องกันระหว่างช่วงชั้นเรียน เช่น หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523 ควบคู่กับหลักสูตรสามัญ พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) คือ อิบตีดาอียะฮ์ (อิสลามศึกษาตอนต้น) ใช้เวลาเรียน 4 ปี ขณะที่หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ใช้เวลาเรียน 3 ปี ทำให้ผู้เรียนสำเร็จการศึกษาในช่วงชั้นดังกล่าวไม่พร้อมกัน และจะต้องเรียนเพิ่มอีก 1 ปี เพื่อให้สำเร็จการศึกษาระดับอิบตีดาอียะฮ์ (อิสลามศึกษาตอนต้น)

2. หลักสูตรบูรณาการ พุทธศักราช 2535 เป็นการปรับปรุงหลักสูตรเพียงสองระดับเท่านั้น คือหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (อิบตีดาอียะฮ์) ใช้เวลาเรียน 3 ปี และหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มุดะวัสลิฎะฮ์) ใช้เวลาเรียน 3 ปี นักเรียนที่เรียนจบหลักสูตรนี้ไม่สามารถศึกษาต่อด้านศาสนาในต่างประเทศระดับอุดมศึกษาได้ เพราะหลักสูตรนี้ขาดช่วงชั้นที่ 3 คือ ระดับยานะวียะฮ์ตามการจัดการเรียนการสอนด้านอิสลามศึกษา

3. หลักสูตรอิสลามศึกษาพุทธศักราช 2540 มีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนไม่ต่อเนื่องกัน เพราะหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2540 ได้ปรับปรุงขึ้นสองระดับเท่านั้น คืออิสลามศึกษาตอนต้น และอิสลามศึกษาตอนกลาง นักเรียนจะต้องเรียนเพิ่มอีก 3 ปี ในระดับยานะวียะฮ์ เพื่อให้จบหลักสูตรด้านอิสลามศึกษาในการศึกษาต่อด้านศาสนาต่างประเทศ

4. หลักสูตรอิสลามศึกษาพุทธศักราช 2546 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มาจัดรวมกันทำให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องใช้เวลาเรียนและวิชามากกว่าโรงเรียนทั่วไป

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

รัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมปรับปรุงปอเนาะเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 มีการเปลี่ยนชื่อเรียกจากปอเนาะมาเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และอยู่ภายใต้การควบคุมของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 ได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณและบุคลากร ปรับปรุงคุณภาพการสอนวิชาสามัญและภาษาไทยด้วย

พ.ศ. 2525 รัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 จึงได้เปลี่ยนการเรียกชื่อจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพตามมาตรฐานศึกษาที่สำนักงานรับรองมาตรฐาน

และประเมินคุณภาพการศึกษาที่กำหนดไว้เช่นเดียวกับสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยทั่วไป

การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีดังนี้

1. กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของเด็กไทยมุสลิมให้สูงขึ้น โดยได้จัดโครงการอุดหนุนส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาสามัญ วิชาศาสนา และวิชาชีพให้ได้ผลดี เหมาะสมสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเร่งรัดพัฒนาการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

2. กระทรวงศึกษาธิการได้วางนโยบายในการพัฒนาและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ โดยเร่งพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทั้ง 3 สายวิชา คือ วิชาศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ด้วยการบูรณาการวิชาศาสนาและสามัญเข้าด้วยกัน ปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาวิชาศาสนาให้สอดคล้องกัน

3. การใช้กระบวนการรับรองมาตรฐานที่เน้นให้โรงเรียนสามารถพัฒนาและประเมินตนเองอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2531 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จึงร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อกำหนดคุณลักษณะของโรงเรียนที่ดี พร้อมทั้งจัดทำเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพการศึกษา และขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ของกระบวนการรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษาสำหรับโรงเรียนเอกชนประเภทสามัญศึกษาทุกระดับ หลังจากนั้นได้ใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2536 จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และประกาศกระทรวงศึกษาธิการเรื่อง ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและปฐมวัย พ.ศ. 2544 ล้วนเป็นความพยายามของภาครัฐในการที่จะส่งเสริมผลักดันโรงเรียน ให้สามารถพัฒนาคุณภาพตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยผ่านการประเมิน ทั้งจากบุคลากรภายในโรงเรียน และบุคคลภายนอก เพื่อให้บริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพ จนเป็นที่ยอมรับทั้งจากรัฐบาลและประชาชน

แนวนโยบายการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการศึกษาชาติ พ.ศ. 2545-2549 ได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยให้ดำเนินการหลักสูตรสถานศึกษาให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น มีการจัดการศึกษาในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย จัดกระบวนการเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง ที่มีความยืดหยุ่นและสมบูรณ์ทั้งในด้านความถูกต้องและความเหมาะสมของเนื้อหาสาระ เพื่อพัฒนาคุณภาพให้เป็นที่ไปตามมาตรฐานการศึกษา การพัฒนาคุณภาพ

การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา มุ่งให้เกิดคุณภาพทั้งในด้านผลผลิต กระบวนการจัดการ และปัจจัยต่าง ๆ โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาทั้งระบบ

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาการศึกษาสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

นโยบายของรัฐในการพัฒนาการศึกษาสำหรับสถานศึกษาแห่งนี้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1. หน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการมิได้ให้ความสำคัญเท่าใดนักในการจัดการศึกษา ขาดการบูรณาการ และการประสานงานต่อกัน แม้กระทั่งปัจจุบันจะปฏิรูปโครงสร้างการบริหารราชการของกระทรวงศึกษาธิการแล้ว ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะโรงเรียนเอกชนต่าง ๆ ขาดหน่วยงานดูแลรับผิดชอบโดยเฉพาะ

2. การดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการต่อการจัดการศึกษาของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขาดความต่อเนื่องทุกด้าน โครงการหรือกิจกรรมเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เมื่อเปลี่ยนผู้บริหารระดับสูง นโยบายการส่งเสริมพัฒนาก็เปลี่ยนแปลงไป

3. ครูสอนศาสนาส่วนใหญ่มีความรู้ดีกว่ารัฐบาลมิได้ให้ความสำคัญกับการสอนศาสนาเลย เพราะนอกจากครูสอนศาสนาไม่ได้รับสิทธิและสวัสดิการเท่ากับครูสอนวิชาสามัญแล้ว ยังได้รับการเอาใจใส่ในการพัฒนาวิชาชีพครู หรือความรู้ใหม่ ๆ ที่จะนำมาประยุกต์ในการสอนศาสนาน้อยมาก

5.2 การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นสำคัญในการอภิปรายผล ดังนี้

1. ในอดีตเมื่อปอเนาะถูกมองในแง่ลบ จึงก่อให้เกิดความพยายามจากภาครัฐที่จะให้ปอเนาะมาจดทะเบียนกับภาครัฐ ในปี พ.ศ. 2503 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดระเบียบว่าด้วยการปรับปรุงปอเนาะ โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ 1) เพื่อให้ปอเนาะจดทะเบียน หมายถึง การยอมรับแนวทางการปรับปรุงการศึกษาในปอเนาะ 2) เพื่อปรับปรุงอาคาร สถานศึกษา และบริเวณ จัดทำถนนเข้าสู่ปอเนาะ จัดทำป้ายชื่อปอเนาะ 3) ปรับปรุงการเรียนการสอน ปรับปรุงการสอนให้เป็นชั้น จัดสอนภาษาไทยและจัดการสอนวิชาชีพตามความต้องการและความพร้อม 4) จัดให้มีการประเมิน

การสอน โดยทางกระทรวงศึกษาธิการจะมอบให้จังหวัดและภาคการศึกษา 2 ดำเนินการ (สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12, 2547ก) ระเบียบนี้นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นครั้งสำคัญในการส่งเสริมและปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ประกาศใช้ ระเบียบกระทรวง ศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 โดยมีสาระสำคัญ คือ 1) ปอเนาะใดมีความสนใจที่จะปรับปรุงกิจการให้ขึ้นเรื่องขอจดทะเบียนต่อทางราชการ 2) ปอเนาะใดที่จัดกิจการด้านการสอนได้ดี จะได้รับการอุดหนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ 3) ให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้ว จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรทั้งวิชาการศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2504) ระเบียบนี้ นับได้ว่าเป็นการพัฒนาปอเนาะไปสู่ระบบในการจัดการเรียนการสอน หรือเป็นการจัดระบบการศึกษาเป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งการจัดการเรียนการสอนของปอเนาะนั้นไม่มีการวัดผลและไม่มีชั้นเรียน ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วให้แปรสภาพเป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งปอเนาะยอมเปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามด้วยสาเหตุดังนี้ 1) เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทางราชการและการจดทะเบียนก็ไม่ได้มีผลต่อการสอนวิชาศาสนา 2) เนื่องจากทางราชการให้โอกาสในการจดทะเบียนให้เป็นไปตามความสมัครใจ มิได้เป็นการบังคับในการจดทะเบียน 3) ทางราชการไม่มีการบังคับให้สอนวิชาศาสนาในปอเนาะ 4) เนื่องจากทางราชการให้การสนับสนุนทางการเงิน วัสดุอุปกรณ์ให้แก่ปอเนาะที่จดทะเบียน (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:142) แม้ปอเนาะยอมที่จดทะเบียนกับรัฐแต่ปอเนาะก็ไม่ประสงค์ที่จะให้ทางรัฐมาแทรกแซงกิจการของปอเนาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนการสอนวิชาศาสนา ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 รัฐมีนโยบายให้เปลี่ยนชื่อ โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้โรงเรียนดังกล่าวจัดการเรียนการสอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญอย่างมีคุณภาพ รัฐจึงมีนโยบายในการพัฒนาโรงเรียนดังกล่าว คือ 1) เร่งพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทั้ง 3 สายวิชา คือวิชาศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ 2) ปรับปรุงพัฒนาการของโรงเรียนโดยจัดทำเกณฑ์มาตรฐานรับรองวิทยฐานะของโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ เพื่อมุ่งหมายให้ยกฐานะโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชน 15 (1) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 3) ส่งเสริมและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 4 ประเภท คือ การอุดหนุนด้านสื่อการเรียนการสอน การอุดหนุนด้านวิทยากร สงเคราะห์ (อับรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2549:63-64) โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 15 (1) มีการเรียนการสอน ระบบ โครงสร้าง และรูปแบบตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด การเรียนการสอนในโรงเรียนแห่งนี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วน คือส่วนที่เป็นวิชาศาสนา และส่วนที่เป็นวิชาสามัญ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียน ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ได้รับความสนใจมากขึ้น

2. ปอเนาะ ถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้และค้นคว้าหาวิชาความรู้ทางศาสนาอย่างแท้จริง การศึกษาในระบบปอเนาะจึงไม่ใช่เหตุผลอื่นใด เพียงเพื่อให้ลูกหลานมุสลิมได้รู้จักการประดับ ประคองชีวิตให้อยู่ในระบบศาสนา และจะเป็นการเติมเต็มในหัวใจของลูกหลานให้ศรัทธาต่อ อัลลอฮ์พระเจ้าผู้ทรงสูงส่งผู้ทรงรอบรู้ นั่นคือเป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบปอเนาะ ดังนั้น ปอเนาะจะยึดหลักการศึกษาดำเนินการตามวิถีทางศาสนาอิสลาม คือเป็นการศึกษาตลอดชีวิต จะไม่มีลักษณะ การจัดการระบบการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน จะใช้ตำราที่เรียกว่า กิตาบ เป็นการวัดระดับการเล่า เรียน การใช้ความรู้ที่ได้รับจากกิตาบเป็นตัวชี้วัดในการสำเร็จการศึกษา จึงไม่สามารถระบุได้ว่าผู้ เรียนต้องใช้เวลาในการเรียนรู้นานเท่าไรถึงจะสำเร็จการศึกษา กิตาบแต่ละเล่มจะเป็นเครื่อง กำหนดการเรียนรู้ว่าเรียนรู้ได้ในระดับใด จึงทำให้ปอเนาะไม่มีหลักสูตรเป็นลายลักษณ์อักษร แหล่งที่มาของหลักสูตรจาก 2 แหล่งด้วยกัน คือ 1) หลักสูตรมาจากแต่ละปอเนาะ เป็นหลักสูตรที่ แต่ละปอเนาะพัฒนาขึ้นมาเอง 2) หลักสูตรมาจากกลุ่มปอเนาะด้วยกัน เป็นหลักสูตรที่พัฒนาจาก การระดมความคิดเห็นระหว่างปอเนาะต่าง ๆ (อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2549:79) รายวิชาหลักที่มีการ เรียนการสอนในปอเนาะมี 16 รายวิชา คือ 1) อัลกุรอาน 2) หะดีษ (วจนะ) 3) เตาฮีด (หลักการ ศาสนา) 4) ฟิกฮ์ (ศาสนบัญญัติ) 5) นะฮ์ (อักษรวิธี) 6) อัคลาก (จริยธรรม) 7) เศาะรอฟ (วากยสัมพันธ์) 8) ตัฟซีร์ (อรรถธิบายอัลกุรอาน) 9) ตัจญูวีด (หลักการอ่านอัลกุรอาน) 10) อุศูลตัฟซีร์ (หลักการอรรถธิบายอัลกุรอาน) 11) อุศูลหะดีษ (หลักการวจนะ) 12) อุศูลฟิกฮ์ (หลักการศาสนบัญญัติ) 13) ฬะรออิฎุ (แบ่งมรดก) 14) ตารีก (ศาสนประวัติ) 15) บะลาฆะฮ์ (สำนวนโวหาร) 16) มันฎีก (ตรรกวิทยา) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548) จะเห็นได้ว่าวิชาที่สอนใน ปอเนาะเป็นวิชาเกี่ยวกับศาสนาและภาษาอาหรับ ส่วนภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนนั้นใช้ภาษามลายูถิ่นและภาษาอาหรับ ขณะที่ภาษาเขียนนั้นใช้ภาษามลายูอักษรญาวิและภาษาอาหรับ เพื่อให้ สอดคล้องกับตำราหรือกิตาบ ซึ่งเป็นทั้งภาษามลายูอักษรญาวิและภาษาอาหรับ

3. หลักสูตรตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการส่งเสริมปอเนาะในภาค การศึกษา 2 พ.ศ. 2504 เป็นหลักสูตรแรกที่ถูกพัฒนาให้เป็นหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดในหลักสูตรนี้ให้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนา ภาษาไทย และ วิชาชีพ โดยให้เรียนภาษาไทยสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ภาษาไทยอันเป็นการ ป้องกันไม่ให้เกิดการแทรกแซงทางการเมือง พร้อมทั้งปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติ และ พระมหากษัตริย์ ให้เงินอุดหนุน พร้อมทั้งมีการสร้างขวัญและกำลังใจโดยมีการคัดเลือกปอเนาะที่ ดำเนินกิจการ ได้ผลดีให้เข้ารับเงินรางวัลพระราชทาน ระเบียบดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สำคัญต่อปอเนาะสองประการด้วยกันคือ 1) การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียน 2) การเพิ่มวิชาภาษาไทยเข้ามาในการเรียนการสอน การเปลี่ยนแปลงในปอเนาะที่เกิดขึ้นนี้ทำให้โต๊ะ

ครูและชาวมุสลิมบางส่วนไม่พอใจ เนื่องจากคิดว่ารัฐบาลกำลังพยายามเบียดเบียนศาสนาอิสลาม และกลืนชาติมลายู (คณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ ม.ป.ป.)

4. การบริหารและการดำเนินงานของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันเป็นไปอย่างมีระบบ บุคลากรได้รับการพัฒนาอบรม อาคารสถานที่มั่นคงถาวร ในด้านหลักสูตรได้นำเอาหลักสูตรสามัญศึกษามาใช้อย่างเต็มรูปแบบ ภายหลังจากที่ได้มีการออกกฎหมายให้ป้อนะขึ้นทะเบียนเป็นโรงเรียนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้การพัฒนาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนผสมผสานตามระบบการศึกษาในสมัยใหม่มีความหลากหลายมากขึ้น โดยรัฐบาลได้เข้ามาสนับสนุนและผสมผสานระบบการศึกษาสมัยใหม่ โดยสอนทั้งวิชาสามัญและศาสนา มีข้าราชการครูเข้ามาช่วยสอน รวมถึงมีการรับรองคุณวุฒิเพื่อนำไปใช้ในการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น จากการศึกษาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (1) และมาตรา 15 (2) ส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่ควรปรับปรุงอย่างเร่งด่วนในทุกคุณภาพ (นาวาลย์ ปานากาเซ็ง, 2544:บทคัดย่อ)

5. บทบาทของสำนักงานการศึกษาเขต 2 จังหวัดยะลาเป็นองค์กรของรัฐบาลซึ่งถูกกำหนดมาเพื่อตรวจ ช่วยเหลือ และสนับสนุน โรงเรียนทุกโรงรวมถึงโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในขณะเดียวกันองค์กรนี้มีบทบาทมากในฐานะองค์กรเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม รัฐบาลได้สำรวจในฐานะประชาชนชาวไทยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องสามารถพูดภาษาไทยได้ ดังนั้นภาระงานที่จะต้องดำเนินการของสำนักงานการศึกษาเขต 2 คือ เพิ่มภาษาไทยในแผนการสอนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ความพยายามนี้ได้ถูกยอมรับ และได้รับการตัดเตือนจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม รวมถึงสังคมมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ การเพิ่มวิชาภาษาไทยในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้นได้มีการปรึกษารื้อกับผู้นำมุสลิมทั้งหลาย และเป็นผลให้มีการส่งครูของรัฐบาล และให้มีการสนับสนุนทางการเงินให้กับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในปี พ.ศ. 2504 หลักสูตรเล่มแรกของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้ถูกพัฒนา และแจกจ่ายโดยความร่วมมือระหว่างสำนักงานเขตการศึกษา 2 และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หลังจากนั้นหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 หลักสูตรบูรณาการ พ.ศ. 2535 และหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2540 ถูกจัดพิมพ์ขึ้นตามลำดับ จำนวนตำราเรียน สิ่งช่วยสอน และสื่อการสอนอื่น ๆ ได้ถูกผลิตขึ้นเพื่อช่วยเหลือหลักสูตรต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้ว่าสำนักงานการศึกษาเขต 2 ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในการใช้งบประมาณอย่างมากเพื่อพัฒนาในแต่ละหลักสูตรสำหรับ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่หลักสูตรที่กล่าวมานั้นยังไม่ประสบผลสำเร็จในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ประสบผลสำเร็จก็เพียงแค่บางส่วนของหลักสูตรเท่านั้น

6. ปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรนี้ ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น ทั้งเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งคำนึงถึงความพร้อมด้านทรัพยากร แหล่งการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน และความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:1-2) กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยหลักสูตรฉบับนี้เริ่มใช้ในโรงเรียนต้นแบบและโรงเรียนที่มีความพร้อมในปีการศึกษา 2552 และใช้ในโรงเรียนทั่วไปในปีการศึกษา 2553 ภาพรวมของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 รวมจนถึงหลักสูตรอิสลามศึกษา มีจุดเด่นพอที่จะสรุปได้ดังนี้ 1) เพิ่มวิสัยทัศน์หลักสูตร เพื่อให้เป็นเป้าหมายที่ชัดเจน ตรงกันในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนของชาติ 2) เพิ่มสมรรถนะสำคัญของผู้เรียน ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้เทคโนโลยี 3) ปรับปรุงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ได้แก่ มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ เป็นอยู่พอเพียง รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ 4) กำหนดตัวชี้วัดชั้นปี ได้มีการกำหนดตัวชี้วัดชั้นปีสำหรับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (ป.1-ม.3) ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเป็นเอกภาพและมีความชัดเจนในการจัดการเรียนการสอน และประเมินผลในแต่ละระดับชั้น รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาการเทียบโอนผลการเรียนระหว่างสถานศึกษา 5) กำหนดสาระการเรียนรู้แกนกลาง ได้มีการกำหนดสาระการเรียนรู้แกนกลางเพื่อเป็นจุดร่วมที่ให้ผู้เรียนทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องเรียนรู้ ช่วยให้เกิดความเป็นเอกภาพในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาเยาวชนในชาติมากขึ้น 6) ปรับโครงสร้างเวลาเรียน ได้มีการปรับโครงสร้างเวลาเรียนใหม่ โดยกำหนดเวลาเรียนขั้นต่ำในแต่ละปีไว้และเปิดช่องให้สถานศึกษาสามารถกำหนดปรับเพิ่มเติมได้ตามความเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้การจัดหลักสูตรสถานศึกษาสำหรับผู้เรียนในระดับชั้นต่างๆและในกลุ่มสาระต่างๆ มีความเหมาะสม สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในการพัฒนาผู้เรียนมากขึ้น 7) ปรับเกณฑ์การวัดผลประเมินผล ได้มีการปรับการวัดผลประเมินผล โดยระดับประถมศึกษา (ป.1-6) ยังคงตัดสินผลการเรียนเป็นรายปีเช่นเดิม แต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้เปลี่ยนเป็นการตัดสินผลการเรียนเป็นรายภาค ให้สอดคล้องกับระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อรองรับระบบหน่วยกิต 8) กำหนดให้ผู้เรียนให้การบริการสังคม

(Community Service) ได้มีการกำหนดให้สถานศึกษาจัดให้ผู้เรียนได้ให้บริการแก่สังคม โดยให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และต้องได้รับการประเมินผลอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการการเรียนการสอนวิชาอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยมีบางประเด็นที่จะเสนอแนะ ดังนี้

(1) ข้อเสนอแนะสำหรับรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. รัฐควรกำหนดหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยตรง
2. รัฐมีการจัดอบรมผู้บริหารให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการโรงเรียนและนโยบายทางด้านการศึกษาให้ชัดเจนมากขึ้น
3. ควรมีความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ โรงเรียน และผู้สอนเป็นอย่างดี ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรทุกระดับของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
5. รัฐควรมีการจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษาที่มีความถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามและเป็นที่ยอมรับ และสนับสนุนด้านงบประมาณให้โรงเรียนเพื่อนำไปใช้ในการบริหารจัดการการเรียนรู้อิสลามศึกษา

(2) ข้อเสนอแนะสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

1. ควรกำหนดระบบบริหารจัดการให้คล่องตัวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์แวดล้อมภายในและภายนอกประเทศ ทั้งนี้สถานศึกษาจะต้องมีสารสนเทศที่เกิดจากการวิเคราะห์สภาพที่เกี่ยวข้องอย่างครอบคลุม เพียงพอ ทั้งด้านจุดแข็ง จุดอ่อน วิฤติ และโอกาสของสถานศึกษาและใช้แผนเชิงรุกเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการ
2. พัฒนาศักยภาพให้มีศักยภาพเพียงพอในการที่จะนำองค์กรสู่ความสำเร็จ เช่น การให้มีความรู้ความสามารถและทักษะที่ทันสมัยเพิ่มขึ้น การให้ขวัญกำลังใจในการทำงานที่เพียงพอ เป็นต้น
3. ให้ความสำคัญเรื่องคุณภาพและสร้างเอกลักษณ์ของสถานศึกษาให้โดดเด่น
4. สร้างความเชื่อมั่นและความร่วมมือกับชุมชน ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า สถานศึกษาอื่น ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา

5. มุ่งสร้างนักเรียนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความด้านศาสนาและสามารถปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางของศาสนาอย่างถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันมีความรู้ด้านวิชาการสามัญ รู้ภาษาต่างประเทศ มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นผู้ที่มีจรรยาบรรณดี แก้ปัญหาในชีวิตได้และมีจิตสำนึกทำงานเพื่อสังคม

(3) ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทั้งเพื่อทราบถึงปัญหาและอุปสรรค และสามารถที่จะแก้ไขปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นได้ ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรได้ตามที่ต้องการ

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาในประเทศไทยกับหลักสูตรอิสลามศึกษาในประเทศเพื่อนบ้าน ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างดี เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย เป็นต้น

3. ควรศึกษาปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาบาง โรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษาทั้งหลักสูตรวิชาศาสนาและหลักสูตรวิชาสามัญ เพื่อเป็นตัวอย่างและนำไปสู่การพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโรงเรียนอื่น ๆ ให้ได้มาตรฐานเดียวกัน